

UDK 37

ISSN 2545 – 4439
ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific Papers

Vol. 28. 1.

SOCIAL SCIENCES

KNOWLEDGE IN PRACTICE

KIJ

Vol. 28

No. 1

pp. 1 - 388

Skopje, 2018

Goal Impact & Quality Factor

1.322 (2016)

<http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal/>

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

SCIENTIFIC PAPERS

VOL. 28.1.

December, 2018

KNOWLEDGE – International Journal

Vol. 28.1

December, 2018

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 28.1.

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Cezar Birzea PhD, Ljubomir Kekenovski PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic, PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Svetlana Trajković PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Predrag Trajković PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Nedzat Koraljić PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Baki Koleci PhD, Lisen Bashkurti PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 28.1.

ISSN 1857- 923X (for e-version)

ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (Macedonia)

Vice presidents:

Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (Macedonia)

Prof. Sinisa Zanic, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)

Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)

Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)

Members:

- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Azra Adajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peja (Kosovo)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dimitar Radev, PhD, Rector, University of Telecommunications and Post, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Daniela Todorova PhD, Rector of “Todor Kableskov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Fadil Millaku, PhD, Rector, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Fatis Ukaj, University “Hasan Prishtina”, Prishtina (Kosovo)

-
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
 - Prof. Halit Shabani, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
 - Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
 - Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
 - Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
 - Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Rector, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
 - Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
 - Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
 - Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (Macedonia)
 - Prof. Ivan Marchevski, PhD, Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
 - Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
 - Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
 - Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
 - Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
 - Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
 - Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
 - Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
 - Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
 - Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
 - Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
 - Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
 - Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
 - Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
 - Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
 - Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
 - Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
 - Prof. Ljubomir Kekenovski PhD, Faculty of Economics, UKIM, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
 - Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
 - Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
 - Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)

-
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Mitko Kotovchevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
 - Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
 - Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
 - Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
 - Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
 - Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
 - Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
 - Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
 - Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
 - Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
 - Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
 - Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
 - Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
 - Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
 - Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
 - Prof. Nedzat Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
 - Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
 - Prof. Oliver Iliev PhD, Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
 - Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
 - Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
 - Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
 - Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
 - Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
 - Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
 - Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
 - Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
 - Prof. Rumen Stefanov PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)

- Prof. Sasho Korunoski, Rector, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Sreten Miladinovski, PhD, Faculty of Economics, University of Tourism and Management, Skopje (Macedonia)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Shyqeri Kabashi, College “Biznesi”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Trayan Popkochev PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Todor Krystevich, Vice Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Todorka Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)
- Prof. Violeta Dimova PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkov, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

EDITORIAL REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review. After the positive outcome of the double blind peer review process, the paper is published in this journal.

The editorial review board is consisted of 45 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

Contents

CONTEMPORARY EDUCATION AND THE CHALLENGES OF THE FUTURE	17
Zhaneta Stoykova.....	17
CONTRIBUTION OF EDUCATION TO SOCIAL CAPITAL DEVELOPMENT	25
Vojislav Ilić.....	25
Igor Novaković	25
Slobodan Cvetanović	25
ETHICAL STANDARDS AS FUNDAMENTAL BASIS FOR QUALITY AND ORIGINALITY OF SCIENTIFIC RESEARCH WORK	31
Miodrag S. Ivanovic.....	31
Aleksandra Penjisevic.....	31
THE E-LEARNING PLATFORM AS A BASIS FOR DIDACTICAL DIVERSIFICATION OF TRAINING	41
Ivan Merdzhanov	41
THE ABSORPTIVE CAPACITY OF KNOWLEDGE AND NEW TECHNOLOGIES IN COMPANIES FROM KOSOVO.....	49
Herolinda Murati-Leka	49
THE POSITION AND PERSPECTIVES OF CREATIVE INDUSTRIES IN BALKAN COUNTRIES..	55
Damaschin Mariana	55
COACHING AS A STRATEGIC MANAGEMENT TOOL	63
Velislava Nikolaeva.....	63
INTERIM MANAGEMENT: KEY POINTS FOR SUCCESS.....	69
Şermin Şenturan.....	69
EXPLORING THE INTERNAL STRENGTHS AND WEAKNESSES OF THE ORGANIZATION	73
Venelin Terziev.....	73
Marin Georgiev.....	73
SOURCES OF THE POWER AND THE AUTHORITY OF MANAGERS.....	79
Vojo Belovski	79
Biljana Todorova	79
KNOWLEDGE IN PRACTICE	85
Ilona Zenker	85
AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF SELECTED FACTORS DETERMINING THE LABOUR PRODUCTIVITY IN MACEDONIA	89
Predrag Trpeski.....	89
Marijana Cvetanoska	89
THE DETERMINING FACTORS OF THE BRAIN DRAIN IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA AND ITS EFFECTS ON THE ECONOMY OF THE COUNTRY	97
Andrijana Ristovska.....	97
Marija Magdinceva Sopova	97
Kiril Postolov	97
Saso Josimovski.....	97
THE IMPACT AND THE ROLE OF THE SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES ON THE EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	105
Snezana Bardarova.....	105
Marija Magdincheva-Shopova.....	105
Monika Markovska	105
Bozhidar Milenkovski.....	105

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE EFFECTS OF FDI ON THE ECONOMIC GROWTH: CASE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA	111
Liza Alili Sulejmani	111
FDI AS A SOURCE OF DEVELOPMENT CAPITAL	117
Jovica Palashevski	117
APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE ENTERPRISE’S CAPITAL STRUCTURE	121
Rositsa Ivanova	121
EMPIRICAL ANALYSIS OF EFFECTS OF INCOME TAX ON ECONOMIC GROWTH OF WESTERN BALKAN COUNTRIES.....	129
Luljeta Sadiku	129
Merale Fetahi-Vehapi	129
Murat Sadiku.....	129
FINANCIAL CONTROLLING IN THE SYSTEM OF FINANCIAL MANAGEMENT.....	137
Petya Yordanova – Dinova	137
MONETARY POLICY IN SMALL OPEN ECONOMY	143
Trajanka Makrevska.....	143
Gorica Popovska Nalevska	143
MURABAHA-CONTEMPORARY BANKING TREND WITH LIMITED USAGE IN THE MACEDONIAN FINANCIAL SYSTEM.....	147
Nada Petrusheva.....	147
Metin Akiti.....	147
CONTROL AND MAINTENANCE OF THE ACCOUNTING SYSTEMS.....	153
Husnija Bibuljica	153
FINANCIAL CRISIS AND INTERNATIONAL INDEBTEDNESS	159
Trajanka Makrevska.....	159
FINANCIAL MANAGEMENT IN ECONOMIC GROWTH OF TRANSITION COUNTRIES: IN KOSOVO WILL BE SPECIAL.....	165
Baki Koleci	165
THE IMPORTANCE AND THE ROLE OF INTRODUCTION OF ECOLOGICAL ACCOUNTING IN THE FUNCTION OF MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION	171
Tijana Milanović.....	171
Zdravka Petković	171
Gordana Stojmenović.....	171
ADVANTAGES OF FRANCHISE SYSTEM FOR DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP ...	177
Marina Jovičević Simin	177
Slobodan Živkucin	177
OPPORTUNITIES TO INTEGRATE IN BULGARIA THE BEST PRACTICES FROM THE USA MODEL OF PRIVATE ENTREPRENEURSHIP HEALTH INSURANCE SYSTEM	183
Yordanka Tasheva	183
ENVIRONMENTAL MODEL OF ENTREPRENEURSHIP IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT FUNCTION WITH GLOBALIZATION CONDITIONS	189
Jovana Radulović	189
Tijana Milanović.....	189
Radica Jovanović	189
BIG DATA ADOPTION IN SELECTED COMPANIES OF THE RETAIL SECTOR IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA.....	195
Dimitar Jovevski	195
Marina Mijoska.....	195
Kalina Trenevaska Blagoeva	195

ADVERTISING IN THE CONTEXT OF EMPATHY.....	201
Kamen Kirilov	201
BRAND AND BRANDING AS IMPORTANT MANAGEMENT PRIORITIES	209
Snezana Ristevska – Jovanovska	209
Marija Magdincheva – Shopova	209
MARKET AND MARKET STRUCTURES OF DIGITAL PRODUCTS.....	217
Marko Janković.....	217
Dejan Dimitrijević	217
Raica Milićević	217
THE CONNECTION BETWEEN ADVERTISING MESSAGES WITH DIFFERENT LEVEL OF FEAR AND EMOTIONS ACCORDING TO AGE AND SEX.....	223
Radica Veljanova.....	223
DETERMINANTS OF TRANSITIONAL PROCESSES IN MONTENEGRO - GENESIS AND CONSEQUENCES OF MANAGEMENT ASPECT	231
Rajko Novičević.....	231
Nikola Abramović.....	231
DIAGNOSTICING OF STYLES OF MANAGING IN CONFLICT SITUATIONS	235
Elenica Sofijanovna	235
Krume Nikoloski.....	235
Goran Krsteski	235
THE NEW INTERNATIONAL CHAMBERS OF THE PARIS COURTS – INNOVATIVE WAY FOR RESOLUTION OF COMMERCIAL DISPUTES.....	241
Ljuben Koccev.....	241
INDUSTRIAL RELATIONS, POLITICAL DEMOCRACY AND MARKET ECONOMY	247
Krume Nikoloski.....	247
Vlatko Paceskoski.....	247
CONCEPTS AND MODELS IN SOCIAL POLICY	251
Venelin Terziev.....	251
Preslava Dimitrova.....	251
HOW TO REINFORCE THE SOCIAL PREVENTION	259
Biljana Todorova	259
STAGES IN SOCIAL POLICY DEVELOPMENT	265
Venelin Terziev.....	265
Preslava Dimitrova.....	265
SOCIAL POLICY DEVELOPMENT AT THE BEGINNING OF 21ST CENTURY	273
Venelin Terziev.....	273
Preslava Dimitrova.....	273
IMPROVING THE EFFICIENCY AND COMPETITIVENESS OF THE ORGANIZATIONS IN THE APPLICATION OF BENCHMARKING.....	279
Milena Tepavicharova	279
THE OPPORTUNITIES OF GAMIFICATION IN BUSINESS PLANNING TRAINING	285
Borislav Borissov.....	285
COMMUNICABLE COMPETENCE AND MANAGEMENT OF CONFLICTS IN THE HEALTH MANAGER'S ACTIVITY.....	291
Nikola Georgiev.....	291
FINANCIAL ASPECTS OF HEALTH PROTECTION	297
Slobodan Cvetanović	297
Sretko Ribać.....	297
Danijela Despotović.....	297

FINANCIAL STATEMENTS IN HEALTH CARE	305
Igor Tanturovski.....	305
ANALYSIS OF CONDITION AND POSSIBILITIES FOR IMPROVING OF FINANCIAL MANAGEMENT OF HEALTHCARE IN BULGARIA	309
Stoyanka Petkova - Georgieva.....	309
Yordanka Tasheva	309
ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES	315
Venelin Terziev.....	315
Marin Georgiev.....	315
REGIONAL POLICY IN REPUBLIC OF MACEDONIA IN CONTEXT OF EU INTEGRATION POLICIES	323
Marija Karaeva.....	323
Savo Ashtalkoski	323
Slavcho Chungurski.....	323
TRANSITION ECONOMIES PROBLEMS WITH SPECIFIC FOCUS ON DEALING WITH SCALE OF CORRUPTION: CASE STUDY – KOSOVO.....	329
Ariana Xhemajli.....	329
MANAGEMENT IN BUSINESS.....	335
Blerim Shehu	335
WORKING CONDITIONS AS MOTIVATION FOR EMPLOYEES	341
Hava Qarri.....	341
Jusuf Fejza	341
THE PROFILE OF A LEADER AND HIS LEDERSHIP	345
Ali Hajro	345
THE MEANING OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP FOR DEVELOPMENT OF LOCAL SELF- GOVERNMENT.....	351
Sandra Risteska.....	351
INNOVATIONS IN BULGARIAN ENTERPRISES	357
Rositsa Chobanova.....	357
INNOVATIONS AS NEW COMBINATIONS IN TOURISM	367
Deyan Andreyevic	367
Daryan Boykov	367
Snežana Mitić.....	367
TOURISM AS A COMPOSITION OF ECONOMIC SCIENCES AND THE ECONOMIC PROCESS.....	371
Vladimir Kitanov	371
TOURISM, AN OPPORTUNITY FOR THE INTEGRATION OF THE CROSS-BORDER REGION “STRUG-GOLLOBORD”	375
Artan Lila.....	375
MOUNTAIN TOURISM AS A OPPORTUNITY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TETOVA MUNICIPALITY.....	379
Hisen Xhemaili	379
Agron Nuhiu	379
NATURAL CONDITIONS AS POTENTIAL TOURISM VALUES IN THE REPUBLIC OF KOSOVO	385
Bedri Millaku	385
Adem Dreshaj	385
Afrim Selimaj.....	385

TOURISM AS A COMPOSITION OF ECONOMIC SCIENCES AND THE ECONOMIC PROCESS

Vladimir KitanovUniversity “Goce Delcev” Stip, Macedonia, vladimir.kitanov@ugd.edu.mk

Abstract: The tourism economy can be defined as part of the economic sciences that describes, analyzes, explains and brings together the phenomena and relations in tourism in terms of their economic performance and result / reflection. Given that it can significantly affect socio-economic relations and given the necessary systemic solutions within the national economies, the relevant economic policies of the country and the international community, tourism has all the properties / features to be subject to macroeconomic analysis. On the other hand, the multitude of economic organisms operating in the tourism industry justify many microeconomic studies. But apart from the interests that tourism thrives in the framework of aggregate economics and economics of enterprises, it justifiably requires specific study as a "boundary area" that is somewhat analogous to the frontier or district economics of some other activities. Moreover, seen as a commercial phenomenon, tourism can and must, above all, be described and analyzed analytically, be explained and understood as such an area of economic sciences, because in such an area, purified terms allow for a clearer understanding of its macroeconomic and microeconomic aspects. However, there is also the biggest problem in determining the place of tourism as the subject of economic sciences.

Keywords: tourism, economics, tourist consumption and economic process

ТУРИЗМОТ КАКО СОСТАВЕН ДЕЛ НА ЕКОНОМСКИТЕ НАУКИ И СТОПАНСКИОТ ПРОЦЕС**Владимир Китанов**Универзитет “Гоце Делчев“, Штип, Република Македонија, vladimir.kitanov@ugd.edu.mk

Апстракт: Економиката на туризмот може да се дефинира како дел од економските науки која ги опишува, анализира, објаснува и ги доведува во заемна врска појавите и односите во туризмот од аспект на нивниот економски учинок и резултат/одраз. Со оглед на тоа што може значително да влијае на општествено-економските односи и со оглед на потребните системски решенија во рамките на националните економии, на соодветните економски политики на земјата и на меѓународната заедница, **туризмот ги има сите својства/особини да биде предмет на макроекономски анализи.** Од друга страна, пак, мноштвото стопански организми кои делуваат во туристичкото стопанство ги оправдуваат многуте микроекономски проучувања. Но, освен интересите што туризмот ги буди во рамките на агрегатната економика и економика на претпријатијата тој оправдано бара и специфично проучување како „врзно подрачје“ кое донекаде е аналогно на гранската или обласна економика на некои други дејности. Уште повеќе, гледан како стопански феномен туризмот може и, пред се, мора да се опише и аналитички да се истражува, да се објаснува и сфати како такво врзно подрачје од економските науки, зашто на такво подрачје пречистените поими овозможуваат појасно да се разберат неговите макроекономски и микроекономски аспекти. Меѓутоа, тука се јавува и најголемиот проблем во врска со одредувањето на местото на туризмот како предмет на економските науки.

Клучни зборови: туризам, економика, туристичка потрошувачка и стопански процес.

Може општо да се каже дека задача на современите економски науки е да ги опишува, анализира, да објаснува и да го доведува во врска односот на битните феномени, пр.: производството, вработеноста, цените и др. кои влијаат на општествено-економскиот развој. Таквата работа треба да биде вклопена во рамките на системот во кој може да се зборува за вистинска анализа:

1. Имајќи го предвид слојениот карактер на спомнативе битни феномени, кои им придаваат белог на агрегат, економските науки кои се занимаваат со нив од аспект на нивното делување во/на стопанството, па и општеството во целина, се вика *макроекономика* или *агрегатна економика*;

2. Агрегатните стопански категории се само компактен израз на севкупното делување на сите оние темелни економски организми кои ја чинат основата на стопанската структура. Сведени и проучувани на ниво на тие одделни /поединечни организми, истите тие категории-производство, вработеност, цени и тн. се предмет на истражување на оној дел од економските науки кои се нарекува *микроекономика* или *економика*

на претпријатијата. Треба да се каже дека и истовидните феномени можат истовремено различно да се однесуваат на макроплан и микроплан. Она што е корисно за одделен стопански организам не мора да биде корисно за општеството, и обратно, од каде што произлегува сериозен проблем за ускладување/прилагодување на тие интереси. За да може полесно да се локализираат разликите и подобро да се согледа можноста за ускладување /прилагодување на различните интереси, погледите на современите економски науки се свртени/насочени кон групациите на истовидните организми, кои чинат еден вид „врзно подрачје“ во истражувањата поради што таквите истражувања обично се сметаат за гранка на економијата или економика на стопанската област. На тоа ниво од економското набљудување и анализа често можат да се утврдат многу значајни стопански законитости и за макроекономски и за микроекономски развој, кои, инаку, не можат да се видат ниту во показателите од агрегатните стопански анализи, ниту на ниво на анализа на претпријатијата/компанијата. Таков грански пристап на истражување на економските појави и односи предмет е на посебните или грански економики, како што се економика на индустријата, на аграрот, на прометот и сл.

Разграничувањата за кои овде се говори имаат само релативно значење и речиси е невозможно да се повлече точна граница помеѓу одделни нивоа на разгледување на феномените кои, во основа, се истоветни. Затоа и разјаснувањето на можните основни пристапи на набљудување и истражување на некои појави, а не формална и насилна поделба на одделни органски целини. Согласно опишаните задачи, содржината и општата поделба на економските науки можно е да се утврди и *местото на економијата на туризмот*.

Имено, туристичкото стопанство не го чини само една хомогена гранка или подрачје, ами тоа е комплексно делување на низа/повеќе разновидни стопански и нестопански дејности кои, гледано поединечно/одделно, по своите технички, технолошки и организациски својства припаѓаат на различни гранки, кои пак, со својата економска физиономија и функција влегуваат во рамките на туристичкото стопанство. Барајќи го местото на економијата на туризмот, најпризнатите современи теоретичари на туризмот поаѓаат од поделбата на науката за туризмот на општа наука за основите на туризмот и на посебни науки, во кои освен историја на туризмот ги вклучуваат и земјопис/географија, психологија, социологија и тн., како и економика на туризмот.

Притоа, економијата на туризмот ја расчленуваат на нејзините макроекономски, грански и микроекономски аспекти, но во фундаменталната литература гранските аспекти како врзно подрачје многу малку се истражува. Претежно истражувањата се насочуваат на најкарактеристичните макроекономски аспекти и на однесувањето на одредени микроекономски единици од одделни гранки, и тоа само оние кои непосредно учествуваат во туризмот. Слично е и во нашата домашна литература. На пример познато е дека наспроти поранешната, современата економска наука се повеќе се занимава со економска анализа на макроекономските и грански подрачја при што не се отстапува од понатамошен развој на микроекономските истражувања. За разлика од општите економски науки, во туристичката литература евидентно недостасуваат системските врзни, грански анализи што е очигледна последица од потешкотијата во дефинирањето на туризмот како гранка или област и поради сложеноста на туризмот како врзно подрачје, односно негово разграничување во доменот на макроекономските и микроекономските истражувања или во доменот на други меѓусекторски истражувања.

Недоволниот грански третман во економијата на туризмот е специфика и за странската и за домашната литература со тоа што кај нас е малубројна и микроекономската обработка. Меѓутоа, иако кај нас најчесто се обработувани макроекономските аспекти на туризмот, постои низа од такви аспекти кои досега се или потполно испуштени или само се наброени со ретка дескрипција или, пак, воопшто не се вклучени во меѓузависниот систем. Причина за тоа не е само нашата бавност во следењето на многу брзиот развој на економските сознанија за туризмот во светот и кај нас, ами многу повеќе методичките и аналитички потешкотии. Тие започнуваат поради ограничен број на проверени информации, податоци кои се во тренд, а потоа следуваат методолошки проблеми и институционални и други лимити/ограничувања. Но, можеби најважна причина за овие недостатоци во макроекономските истражувања е, пред се, недостатокот од грански економски анализи. При тоа, **во туризмот не може да се говори за „гранка“, ами за низа од гранки кои се застапени во туристичкото стопанство.** Меѓутоа, економијата на туризмот не се интересира за сите гранки посебно, ами за оние делови кои го чинат туристичкото стопанство. Имено, тие делови често не се разликуваат ниту технички, ниту технолошки, ниту организациски од базната гранка на која и припаѓаат, но обично многу поинаку се однесуваат економски. Кои делови се тоа и кои гранки се тоа и како се однесуваат економски, тоа во суштина го одредува само еден агенс-туристичкиот потрошувач, со оној дел од својот доход кој го наменил за туристички потреби. Тој дел од доходот кој се јавува како туристичка потрошувачка претставува заеднички именител за најразличните белези на туристичките

организми кои го чинат комплексот од туристичкото стопанство. Тој е резултат/исход и во исто време глобална рамка на сите економски појави, односи, функции и учинок на туризмот. Тој го дефинира/одредува туристичкото стопанство.

Значи, **туристичката потрошувачка** е заеднички именител кој делува како извонредна кохезиска сила која ги пресоздава многуте разновидни делчиња во складен мозаик, од една, и во единствен жив организам, од друга страна. Тој жив организам(туристичката потрошувачка) одредува кој дел од угостителството, прометот, трговијата, обртот и многу други гранки, во кое време и под кои услови престанува економски да функционира како дел од својата техничко-организациска групација и преоѓа во друга функционална и трговска /пазарна групација, во туристичко стопанство. Според тоа, овдека сакаме да истакнеме дека под грански аспект на туризмот се мисли токму на ваква специфично формирана групација, а не на класична гранска поделба.

Историски гледано, во почетокот на човечкото општество сиот стопански процес на стоково производство се состоел од два тесно поврзани момента: а) производство и б)потрошувачка. Таа поврзаност произлегувала од околностите дека тогашното производство било наменето за непосредна потрошувачка. Паралелно со промената во производните односи и во процесот на производството се развивале сложени општествени односи и се подобрувал животниот стандард. Постепено во процесот на производството се појавиле уште два момента, така што целиот циклус на тој стопански процес се засновал на четири функции: производство (во потесна смисла на зборот), распределба, размена и потрошувачка. Овие четири функции често се нарекуваат моменти на производството во поширока смисла на зборот. Современата економска наука се повеќе ги расчленувала/ раздвојувала и анализираше тие четири моменти на производство и доаѓала до сознанија за нивната зависност без која не би можел да се замисли современиот процес на стоковото производство сфатен во поширока смисла. Така, денес е усвоено општото правило дека ниту еден момент, неопходен во современото општество, не би можел да функционира во денешна смисла без да биде поврзан за секој од останатите три моменти.

Некои експерти му даваат приоритет на производството во потесна смисла на зборот ,и сметаат дека оттука потекнуваат и другите функции, зашто без производство, без произведена стока не би можело да има ниту распределба, ниту размена, ниту потрошувачка. Меѓутоа, најновите согледувања, првенствено на таканаречените граѓански теоретичари, поаѓаат од истите елементи на производството, но во современите пазарни односи предлагаат поинаков редослед: они поаѓаат од потребите кои се реализираат со потрошувачката, а тоа е повод и причина за производство, и за распределба и за размена. Ако кон тоа се додаде дека и Маркс има констатирано дека во производството директно е вграден процесот на потрошувачка, со тоа само се нагласува дека приоритетот на некој момент зависи од кој агол го посматраме, а при тоа дека сите моменти се нераскинливо меѓу себе зависни/поврзани. Фактот дека многу признати имиња на економските науки од западниот свет посебно нагласуваат дека истражувањата на потрошувачката произлегува од реалната економска ситуација на тие земји и искуството од големата светска економска криза од 30-те години на минатиот век. Имено, во потрошувачката тие гледаат движечка сила во производството и во другите економски и општествени движења. Но, без оглед на разликите, повеќето современи економисти се сложуваат дека **потрошувачката е важен чинител за економските односи во општеството.**

Се чини дека со општиот стопански раст во повоениот период, во поразвиените земји ,на местото на индустриското и и другото стоково производство, започнало да се поставува прашањето поврзано со потрошувачката на оној дел од вишокот на трудот кој ја чини личната потрошувачка. Очигледно ,потрошувачката доаѓа во преден план и во макроекономските и во микроекономските истражувања, а со тоа паралелно и истражувањата во туризмот. Во тие истражувања туризмот добива се понагласено значење. Потполните сознанија на економското значење на туризмот барале дефинирање на неговото место во современите економски процеси. До такво дефинирање доаѓа дури тогаш кога туризмот се ослободил од поранешните тесни обртни, трговски и други псевдопроизводни/лажни систематизации и кога потполно е вклучен во други координати. Во тие координати туризмот повеќе не се обидува да се провлече на последна врата во сферата на производството, а повеќе не е ни актуелна дискусијата дали туризмот по систематизација на групациите му припаѓа на таканаречениот стоковен промет т.е. промет на стоки. Кога почнала да се спознава правата економска улога на потрошувачката во новите услови на високата стопанска развиеност во се поголемиот дел на светот, и во туризмот почнало да се откриваат многу важни карактеристики.

Затоа, денес истражувањето во економиката на туризмот првенствено е поврзано со истражувањата на теоретските аспекти на целиот комплекс на потрошувачка, а особено нејзините економски карактеристики и

функции. Бидејќи науката за потрошувачката/за трошење е една од најмладите и се уште недоволно истражена гранка на политичката економија, односно економика, економска политика, како и социологијата, психологијата и другите научни дисциплини, така и туризмот како категорија на потрошувачката дури во поново време е предмет на интензивен научен интерес и истражување.

Во туризмот се одразуваат сите елементи на производството. Туризмот содржи некои карактеристики на стоково производство во тесна смисла на зборот ,кое е карактеристично по тоа што во низата од пазарни продукти ги вклучува предметот за работа и средствата за работа. Иако тие продукти најчесто се нарекуваат услуги, на пр, услуги за прехрана, тие го минуваат технолошкиот процес кој ги има сите елементи на производство во потесна смисла на зборот, а понекогаш и на индустриското производство(на пр. големи ресторани за самопослужување и сл.). Туризмот е тесно поврзан со моментите на распределбата и има многу важни консеквенции во процесот на понатамошната распределба на доходот што се манифестира низ соодветните економски функции на туризмот на планот на внатрешната и меѓународна циркулација на доходот. Но туризмот има многу важно место и во размената на внатрешен и на меѓународен план. Имено, туризмот е дејност која ги поврзува туристите-потрошувачите со туристичкото стопанство, а тоа, пак, со нејзината туристичко снабдителна база.

Туризмот нуди можности за интензивна размена. **Сепак, туризмот најтесно е поврзан со потрошувачката.** За тоа говори и фактот дека туризмот не се појавил само заради туристичките потреби, ами и поради можностите за туристичка потрошувачка како посебна квота во категоријата на доходот и во системот на неговата распределба. Туризмот е врзан за еден вид непосредно и своевидно конзумирање(уживање без вистинско трошење) на низа од непотрошени добра кои воопшто не влегуваат директно во процесот на производството и кои без туризмот не се ниту стока, на пр. одредени природни вредности (клима, сонце, плажа, снег) или културни добра (споменици, минато, фолклор и сл.). Понатаму, туристичкото стопанство во макроекономска смисла создава одреден доход преку ангажирање на средствата за производство и труд/работа, но во макроекономската мерка голем дел од тој доход кој произлегува од внатрешните туристички активности не е новосоздадена вредност, ами прелеан претходно создаден доход кој добил обележја на туристичка потрошувачка.

И конечно, по своите својства, функции и судбинска зависност од доходот, не само што е врзан за потрошувачката, ами, од аспект на потрошувачите, туризмот е идеален тип на непродуктивна потрошувачка: во семејниот буџет трошоците за туризам немаат никаква активна ставка.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] **2012.** *Action Plan on Youth Employment* . Skopje : н.а., 2012.
- [2] **Agner, Joakim. 2012.** *Outcome Assessment and Lessons Learnt from Swedish Development Cooperation with Macedonia*. 2012.
- [3] **European Union. 2013.** *Facts and figures on organic agriculture in the European Union*. 2013.
- [4] **CNVP. 2013.** *Piloting on Agro-forestry and renewable energy possibilities -Biomass production*. н.м. : CNVP Macedonia, 2013.
- [5] Cypher MJ and Dietz LJ (2009). *The process of economic development*, Routledge.
- [6] **IME programme, Swisscontact. 2014.** *Green Economy Literature Review*. Skopje : н.а., 2014.
- [7] **2014.** *Sustainable Agriculture Market Sector Report - Organic Agriculture*. Skopje : н.а., 2014
- [8] **LEI. 2013.** *The social dimension of green growth in the Republic of Macedonia*. 2013.
- [9] **MoAFWE. 2010.** *Guide For Foreign Direct Investments In The Macedonian Agro-Food Sector*. Skopje : Government Republic of Macedonia, 2010.
- [10] Tisedel, C.: *the Economics of tourism*, EEP, Cheltenham, 2000.
- [11] *Travel and Tourism Economic Impacts 2015*, WTTC, 2015